ПОЧТА ХИЗМАТИ СОҲАСИДА МАРКАЗЛАШГАН СОЛИҚ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ ВА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Мустафаев Сардор Ғулом ўғли
«Ўзбекистон почтаси» АЖ
mustafa_6464@mail.ru

***Аннотация**: Мазкур илмий мақолада миллий почта хизмати соҳасида марказлашган солиқ ҳисобини юритишнинг назарий ва методологик асослари тадқиқ этилган. Кўп тармоқли ва юзлаб ҳудудий филиалларга эга бўлган корхоналарда солиқ мажбуриятларини бажаришнинг ўзига хос хусусиятлари очиб берилган. Тадқиқотда Ўзбекистон Республикаси Президентининг сўнгги йиллардаги, хусусан "Ўзбекистон – 2030" стратегиясига оид қарорлари ижроси доирасида солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш масалалари кенг ёритилган. Ривожланган давлатлар, хусусан Германия (Deutsche Post) ва Россия (Почта России) почта тизимларида солиқ мониторинги ва ERP тизимларини интеграция қилиш тажрибаси таҳлил қилинган. Хориж тажрибаси асосида Ўзбекистонда («Uzpost» АЖ мисолида) марказлашган солиқ ҳисоби ва ҳисоботини автоматлаштириш ҳамда такомиллаштириш бўйича илмий асосланган хулоса ва амалий таклифлар ишлаб чиқилган.*

***Калит сўзлар:** Почта алоқаси, солиқ ҳисоби, марказлашган СТИР, "Ўзбекистон - 2030", хориж тажрибаси, ERP тизимлари, солиқ маъмурчилиги, солиқ мониторинги, "Uzpost" АЖ, Tax Gap.*

***Abstract:** This scientific article explores the theoretical and methodological foundations of organizing centralized tax accounting in the national postal service sector. The specific features of fulfilling tax obligations in multi-branch enterprises with hundreds of regional branches are revealed. The research highlights the digitalization of tax administration within the framework of recent Presidential decrees, particularly the "Uzbekistan - 2030" strategy. The experience of developed countries, particularly Germany (Deutsche Post) and Russia (Russian Post), in integrating tax monitoring and ERP systems is analyzed. Based on foreign experience, scientifically grounded conclusions and practical proposals have been*

developed for automating and improving centralized tax accounting and reporting in Uzbekistan (using the example of JSC "Uzpost").

Keywords: *Postal services, tax accounting, centralized TIN, “Uzbekistan – 2030”, international experience, ERP systems, tax administration, tax monitoring, “Uzpost” JSC, Tax Gap.*

КИРИШ (Introduction)

Замонавий рақамли иқтисодиёт шароитида почта алоқаси тизими нафақат анъанавий хат ва жўнатмаларни етказиб бериш, балки молиявий, банк, электрон тижорат ва давлат хизматларини кўрсатувчи йирик кўп тармоқли инфратузилмага айланди. Мамлакатимизда ушбу соҳани ислоҳ қилиш бўйича қатор ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган бўлиб, улар қаторида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПҚ-4851-сон «Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори ҳамда ПФ-6079-сон «'Рақамли Ўзбекистон – 2030' стратегиясини тасдиқлаш ҳақида»ги Фармони муҳим аҳамият касб этади.

Шунингдек, сўнгги ислоҳотларнинг мантиқий давоми сифатида қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон «"Ўзбекистон – 2030" стратегияси тўғрисида»ги Фармонида белгиланган рақамли иқтисодиётни ривожлантириш, солиқ маъмурчилигида сунъий интеллект технологияларини жорий этиш ва яширин иқтисодиётни қисқартириш устувор вазифалари йирик солиқ тўловчилар, жумладан, миллий почта оператори – «Uzpost» АЖ фаолиятини тўлиқ трансформация қилишни талаб этмоқда. Бугунги кунда солиқ маъмурчилигининг рақамлашиб бориши корхоналардан солиқ базаларини реал вақт (real-time) режимида автоматик шакллантиришни тақозо этмоқда.

Жамиятнинг бутун республика ҳудудини қамраб олган ўнлаб ҳудудий филиаллари, юзлаб туман боғламалари ва минглаб почта бўлинмалари мавжуд бўлиб, бундай йирик тармоқли корхоналарда молиявий-хўжалик жараёнларининг тезкорлиги бевосита бухгалтерия ва солиқ ҳисоби тизимининг тўғри йўлга қўйилганлигига боғлиқ. Давлат бюджети олдидаги мажбуриятларни ягона марказлашган СТИР (солиқ тўловчининг индентификацион рақами) орқали бажариш корпоратив бошқарувнинг муҳим элементидир. Бироқ, филиаллар кесимида солиқ базаларини автоматик консолидация қилиш, маҳаллий солиқларнинг ҳудудий бюджетларга тўғри

тақсимланиши ва маълумотларни йиғишдаги вақт узилишлари (time-lag) бир қатор назарий ва амалий муаммоларни юзага келтирмоқда.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ (Literature Review)

Солиқ ҳисобини марказлаштириш ва автоматлаштириш масалалари кўплаб маҳаллий ва хорижий иқтисодчи олимлар томонидан тадқиқ этилган. Жумладан, солиқ маъмурчилиги ва солиқ тизими назарияси бўйича хорижлик олимлар И.А. Майбуров, В.Г. Пансков ва Д.Г. Черникларнинг ишларида йирик солиқ тўловчилар учун солиқ мониторинги ва рақамли назоратнинг афзалликлари кенг ёритилган. Уларнинг фикрича, марказлашган бухгалтерия ва ERP тизимлари солиқ тафовутларини (Tax Gap) кескин қисқартириш имконини беради.

Ўзбекистонлик олимлардан Э.Ф. Гадоев, И.Н. Кузиев ва бошқаларнинг илмий ишларида солиқ тизими, солиқ ҳисоби ва уларни такомиллаштиришнинг иқтисодий жиҳатлари тадқиқ этилган. Корхоналарда солиқ юкини оптималлаштириш ва солиқ ҳисобини электронлаштириш масалалари мутахассислар томонидан ижобий баҳоланган.

Шу билан бирга, иқтисодий адабиётларда айнан почта хизмати кўрсатувчи миллий операторларнинг ўзига хос молиявий моделлари, ҚҚС бўйича аралаш (солиққа тортиладиган ва озод этилган) айланмаларнинг ҳисоби ҳамда 1C/ERP тизимлари асосида филиалларараро солиқ ҳисобини марказлаштириш методологияси етарлича ўрганилмаган. Бу мақолада кўтарилган масалаларнинг долзарблигини кўрсатади.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ (Methodology)

Мақолада қўйилган мақсадга эришиш учун тизимли ёндашув, индукция ва дедукция, қиёсий таҳлил (Benchmarking) ҳамда статистик кузатув методларидан фойдаланилди. Хусусан, Германия ва Россия почта операторларининг солиқ ҳисоби ва ERP тизимлари ўртасидаги интеграцияси қиёсий таққосланган ҳолда Ўзбекистон шароитига мослаштириш имкониятлари эконометрик графиклар ёрдамида баҳоланди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР (Analysis and results)

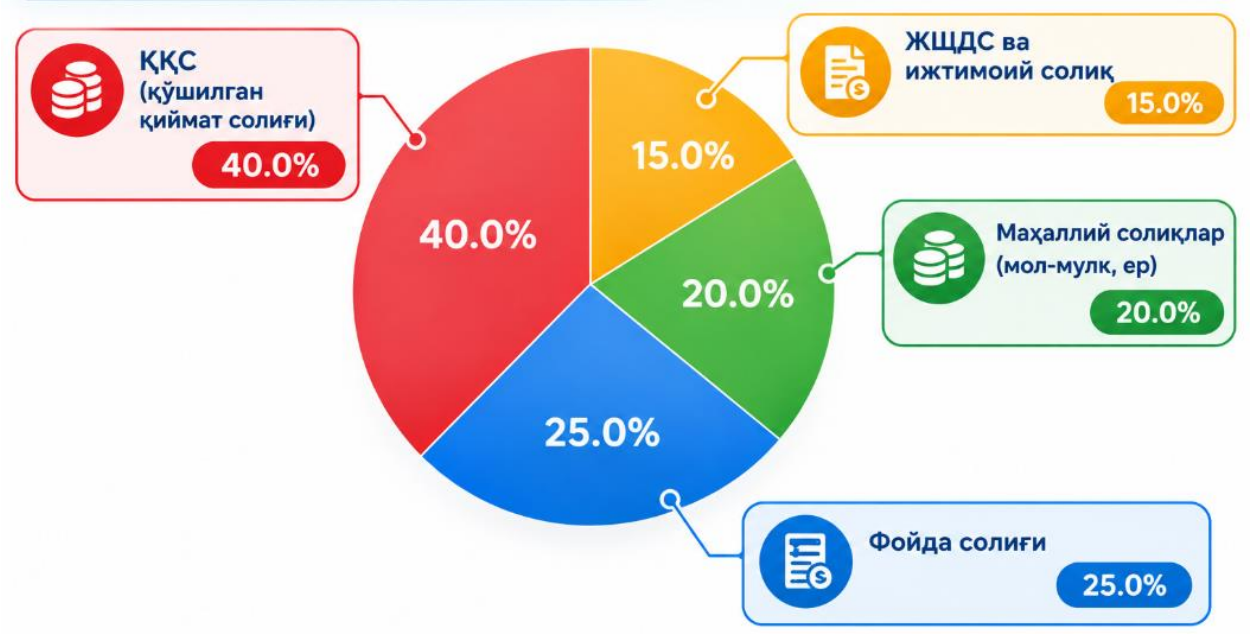
Йирик тармоқли корпорацияларда солиқ ҳисобининг назарий-услубий моҳияти шундан иборатки, солиқ субъекти ягона юридик шахс бўлса-да, солиқ объектлари минглаб географик ҳудудларда жойлашади. Почта хизматида солиқ ҳисоби қуйидаги ўзига хос хусусиятларга эга:

1. Транзакцияларнинг юқори частотаси ва майдалиги: Миллионлаб майда жўнатмалар, тўловлар ва хизматлардан олинадиган даромадларни солиқ

базасига тўғри киритиш. Бунда ЭҲФ ва онлайн-НКМ аппаратлари маълумотларини марказий серверга бирлаштириш талаб этилади.

2. ҚҚС бўйича аралаш айланмалар: Почта орқали пенсия тарқатиш ёки универсал почта хизматлари ҚҚСдан озод қилинган бўлса, тижорат жўнатмалари ва электрон савдо хизматлари ҚҚСга тортилади. Бу эса харажатларни мутаносиб ёки тўғридан-тўғри усулда тақсимлашни ва солиқ базасини мураккаб ҳисоб-китоб қилишни талаб қилади.

3. Маҳаллий солиқларнинг ҳудудий тарқоқлиги: "Uzpost" АЖ республика бўйлаб минглаб бино ва иншоотларга эга. Мол-мулк ва ер солиқлари объект жойлашган ҳудуд бўйича алоҳида ҳисобланиши ва маҳаллий давлат солиқ инспекцияларига тақдим этилиши керак.

Диограмма 1. Йирик почта тизимида солиқ мажбуриятларининг таркибий улуши (2025-2026 йиллар кесимида)

Юқоридаги 1-диограммада тасвирланганидек, йирик почта тизимида солиқ мажбуриятларининг асосий қисми ҚҚС (40%) ва Фойда солиғи (25%) ҳиссасига тўғри келса-да, Маҳаллий солиқларнинг (20%) ҳудудий бўлинмалар кесимида солиқ органларига тақдим этилиши марказий бухгалтерия учун катта маъмурий юкни келтириб чиқаради.

Мазкур мураккаб жараёнларни бошқаришда хорижий почта операторлари тажрибаси диққатга сазовордир:

• Германия (Deutsche Post DHL Group): Дунёдаги энг йирик логистика корпорацияси солиқ ҳисобини тўлиқ марказлаштирган. Корпорацияда SAP ERP тизими негизида "Tax Compliance Management System (TCMS)" жорий

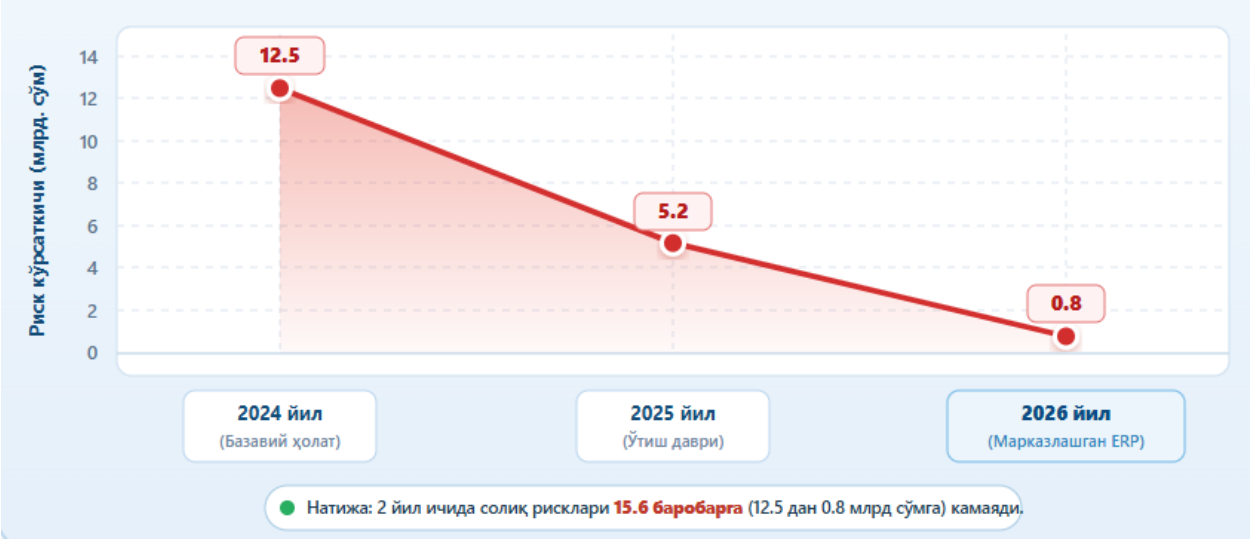
этилган бўлиб, барча филиалларнинг кунлик молиявий операциялари марказий серверда қайта ишланади ва солиқ базалари реал вақт (real-time) режимида шаклланади.

• Россия (Почта России): Сўнгги йилларда давлат солиқ хизмати билан "Солиқ мониторинги" (Налоговый мониторинг) тизимига ўтди. Корхона ўзининг 1С:УХ (Управление холдингом) дастурини солиқ органлари тизими билан бевосита API орқали боғлаган (Витрина данных). Бу солиқ органи инспекторларига корхонага келмасдан туриб, онлайн режимда операцияларни кузатиш имконини берди.

Диограмма 2. Миллий почта операторларида солиқ ҳисоби ва назоратини автоматлаштириш даражаси таҳлили

Ҳозирги кунда «Uzpost» АЖда мавжуд 1С дастурий таъминотининг баъзи модуллари филиаллар даражасида локал ишлатилаётгани сабабли, маълумотларни марказий аппаратга йиғишда муайян вақт йўқотишларига (Time-lag) йўл қўйилмоқда. Юқоридаги расмдан кўриниб турибдики, хорижий компаниялар маълумотлар интеграцияси бўйича 85-98% натижага эришган. Миллий операторимизнинг жорий ҳолати эса 45% атрофида баҳоланмоқда, аммо булутли ERP платформасини республика бўйлаб тўлиқ жорий этиш орқали 2026 йилга қадар мақсадли 95% кўрсаткичга эришиш стратегик режалаштирилган.

Диограмма 3. Булутли ERP тизимни жорий этиш орқали солиқ рискларини (Tax Gap) превентив камайтириш динамикаси

График таҳлиллар (3-диограмма) шуни кўрсатмоқдаки, марказлашган ERP тизими жорий этилиши билан ҳужжат айланишидаги кечикишлар ва солиқ хатоликлари туфайли юзага келадиган жарималар (молиявий рисклар) кескин камаяди. Агар 2024 йилда базавий хавф даражаси юқори бўлган бўлса, 2026 йилга бориб тизимнинг автоматлашиши натижасида бу риск деярли нолга тенглашади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР (Conclusion and Recommendations)

Ўтказилган назарий тадқиқотлар, янгиланган қонунчилик (хусусан "Ўзбекистон - 2030" стратегияси) ва илғор хориж тажрибаси таҳлили асосида «Uzpost» АЖда марказлашган солиқ ҳисоби ва ҳисоботини такомиллаштириш бўйича қуйидаги илмий-амалий таклифлар ишлаб чиқилди:

1. Булутли архитектура асосида ягона ERP тизимини яратиш: Барча вилоят филиаллари ва туман боғламаларини ягона марказлашган 1C:Enterprise

базасига онлайн улаш орқали маълумотларни йиғишдаги вақт узилишларини (Time-lag) тўлиқ бартараф этиш.

2. "Солиқ мониторинги" режимига ўтиш: Йирик солиқ тўловчилар учун Давлат солиқ қўмитаси билан API интерфейси орқали тўғридан-тўғри ахборот алмашувини йўлга қўйиш. Бу ҳисоботларни қоғоз ёки файлли шаклда юбориш амалиётидан воз кечиб, солиқ текширувларисиз шаффоф фаолият юритишни таъминлайди.

3. "Tax Compliance" ички назорат моделини жорий этиш: Бухгалтерия ҳисобидан мустақил равишда, Германия тажрибасидаги каби солиқ рискларини эрта аниқловчи ва хатоликларни превентив (олдини олувчи) бартараф этувчи хизматни шакллантириш.

4. Аралаш айланмалар бўйича локал солиқ сиёсатини янгилаш: ҚҚС тўламайдиган ва тортиладиган айланмалар ҳисобини автоматлаштирилган дастурда алоҳида калькуляция қилувчи қатъий стандартни (алгоритмни) жорий этиш.

Ушбу чора-тадбирларнинг амалиётга татбиқ этилиши миллий почта операторининг молиявий барқарорлигини оширишга ва давлат бюджети билан ҳисоб-китобларнинг юқори даражадаги шаффофлигини таъминлашга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2020 йил.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПҚ-4851-сон «Почта алоқаси хизматларини кўрсатиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон «"Ўзбекистон – 2030" стратегияси тўғрисида»ги Фармони.

4. Гадоев Э.Ф., Кузиев И.Н. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Тошкент: «IQTISOD-MOLIYA», 2023. – 412 б.

5. Майбуров И.А. Налоги ва налоговое администрирование. Учебник. – М.: Юнити-Дана, 2021.

6. Черник Д.Г. Налоги ва налогообложение. – М.: Юрайт, 2024. – 430 с.

7. OECD Tax Administration 2025: Comparative Information on Advanced and Emerging Economies.

8. Deutsche Post DHL Group. Annual Report 2024. Corporate Governance and Tax Compliance Management System.

9. Отчетность и налоговый мониторинг АО «Почта России». Официальный сайт Федеральной налоговой службы РФ (www.nalog.gov.ru).

10. «Uzpost» АЖнинг 2025–2026 йиллардаги молиявий ва солиқ ҳисоботлари таҳлилий маълумотлари.

11. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Солиқ қўмитасининг расмий ахборот портали (soliq.uz).